

שמן של נכרים

מבוא לנוסח המשנה 949

אבל – ע"ז פ"ב מ"ו: ("והסת והשמן שלהן") רבי ובית דינו התירו בשמן. אע"פ שהיא "גירסת רוב הספרים" (רמב"ן). – תוספה היא שנוספה במשנה מחוץ התוס' פ"ד יא (בבלי לח ב, ועי' לו ב), וחסרה היא בה"ג ד"ו קכג ע"ב (בד"ב 587: והשמן שלהן. השמן ר' יהודה הנשיא [ר' יהודה הנשיא בנו של ר"ג ברבי"] ובית דינו נמנו עליו והתירוהו – על פי הבבלי לו ב), ואצל בן באבוי (הגרן ח"ד, 73 [ג"ש ס"ב 1573]), וכבר העיר רש"י שזו תוספה היא במשנה ולא היתה לפני הבבלי במשנה. ואע"פ שהובא בירוש' נדה פ"ג, נ ע"ד, בלשון: בשמן כהאי (כ"י) דתנינן תמן רבי ובית דינו התירו בשמן, – הרי גם "ורבותינו אמרו הרי זה גט" (ועי' בבלי גיטין עב ב) הובא בירוש' ביחד עם משנת "זה גיטך" וכו' (גיטין פ"ז מ"ג) בלשון "דתנינן תמן" (ועי' כ"ח ח"ז, 162). וכבר ביררתי שכמה ברייתות מובאות בירוש' ביחד עם המשנה ב"תמן תנינן". ובמשניות. ד"נ וכ"י, לו ומי"ר, הסדר: והשמן שלהן ושלקות. ר' ובית דינו התירו בשמן, אבל בבבלי מסודר התירו של רבי בפיסקת "והשמן שלהן", לפני פיסקת "ושלקות", לו ב. וכן בירוש' מפרש תחילה "פת" (מא ע"ד) ואח"כ "שמן" (שם) ואח"כ "שלקות" (מא ע"ד – מב ע"א, ועי' כ"ח שם). ואף בתוס' שם: ר' יהודה [הנשיא] ובית דינו התירו שמן של גוים במינין, בלא כל פתיחה והלכה קודמת: ז"א שהתוס' סומכת על המשנה "והשמן שלהן", ומוסיפה עליה. מכאן שבמשנה לא נשנה זה והוסיפוהו בתוס', ומתוך התוס' נכנס למשנה.

- 5 ירושלמי עבודה זרה ב, ח
מי אסר את השמן
רב יהודה אמר דניאל אסרו [דניאל א ח] וישם דניאל על לבו וגו'
ומי התירו רבי התירו ובית דינו.
בשלשה מקומות נקרא רבי יהודה הנשיא רבותינו בגיטין ובשמן ובסנדל וקרו ליה בי דינא דשרו מישחא. כל ב"ד דשרו שלשה דברים נקרא בי דינא שריא 10
אמר רבי יודן בית דינו חלוק עליו בגיטין. מהו שתהא מותרת להינשא רבי חגי אמר מותרת להינשא רבי יוסי אמר אסורה להינשא. רבי אחא רבי תנחום בר חייה בשם רבי חנינה ואמרי לה בשם רבי יהושע בן לוי שהיו עולין להר המלך ונהרגין עליו.
יצחק בר שמואל בר מרתא נחת לנציבין אשכח שמלאי הדרומי יתיב דרש רבי ובית דינו התירו בשמן.
15 אמר שמואל אכל רב לא קביל עליה מיכול
אמר ליה שמואל אכול דלא כן אנא כתב עליך זקן ממרא
אמר ליה עד דאנא תמן אנא ידע מאן ערר עליה שמלאי הדרומי
אמר ליה מר בשם גרמיה לא בשם ר' יודן נשייא אטרח עלוי ואכל.
רבי יוחנן בעי ולא כן תנינן שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין תבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמניין ורבי ובית דינו מתירין מה שאסר דניאל וחביריו. 20
רבי יוחנן כדעתיה אמר רבי יוחנן מקובל אני מר' לעזר בי ר' צדוק שכל גזירה שבית דין גוזרין ואין רוב ציבור מקבלין עליהן אינה גזירה בדקו ומצאו בגזירתו של שמן ולא מצאו שקיבלו רוב ציבור עליהן.

ר' לצחק בר שמואל בר מרתה נחת לנציבין. אשכח שמליי דרומיא
 יתיב דרש: רבי ובית דינו התירו בשמן. שמואל אכל; רב לא קבל
עלוי מיכול. אמר ליה שמואל: אכול, א' [= אי] לכך [= לא כן]
 אנה כתב עלך זקן ממרא. א"ל: עד דנה תמן, אנה ידע מן ערר
 עליה, שמלאי דרומי. א"ל: מה, בשם גרמיה, לא בשם ר' יודן
 בשיא?! אטרח עלוי ואכל.⁸

תוספות עבודה זרה לו, א

25

בשלמא למ"ד זליפתן של כלים אסורים כו' - קסבר נותן טעם לפגם מותר
 לפום ריהטא משמע שאותם שאסרו קודם ר' יהודה כגון תלמידי שמאי והלל סוברין נותן טעם לפגם אסור
 ואתא ר' יהודה נשיאה וסבר מותר ושמואל סבר כוותיה שהיה מחזיק דברי רבי שמלאי ולקמן נמי פ"ה (דף
 סז). גבי חומץ אשר שם לתוך הגריסין פסיק שמואל הכי הלכתא נותן טעם לפגם מותר ולקמן בפירקין (דף
 לח:) גבי מישחא שליקא סתם התלמוד אי משום גיעולי עובדי כוכבים נותן טעם לפגם הוא

30

ודקדק ר"י היאך באו לחלוק על רבותינו שמאי והלל בדין נותן טעם לפגם להתירו נהי דשמן יכול להיות
 שמותר מטעם שלא פשט ואין רוב הצבור יכולין לעמוד בשאר דברים היאך הותר

ועוד קשיא אי ס"ל לתנא דמתני' דנותן טעם לפגם אסור תקשי הא דאמר לקמן (דף לט:) גבי דבש למאי
 ניוחש אי משום גיעולי עובדי כוכבים נותן טעם לפגם הוא ומה בכך הא תנא דמתני' מיסר קא אסר

35

לכך נראה לר"י דשמואל נמי ס"ל דכי גזור ב"ש וב"ה על השמן משום חתנות גזור ומיהו משום דלא שייך
 בה חתנות כ"כ כמו ביין הוצרך להם סעד בזליפתן של כלים אסורין אף על גב דאינהו סבירא להו בעלמא
 נותן טעם לפגם מותר וכן סובר שמואל שמכח שני הטעמים גזרו אף על פי שאין די בכל אחד לבדו והיינו
 דקא"ל שמואל לרב בשלמא לדידי דאמינא דגזירת שמן לא היתה קדמונית מימי דניאל אלא שמאי והלל
 גזור מטעמי דפרישית נחא דיכול להיות שהתיר ר' יהודה הנשיא כמו שמפרש התלמוד בסמוך דלא פשט
 איסורו וגם הטעמים לא נראו לו כי אין טעם חתנות טוב כל כך ועוד דנותן טעם לפגם מותר אלא לדידך
 דאמרת דניאל גזר עליו היאך היה יכול רבי יהודה הנשיא לבטלה דכיון שכתובה היא בתורה פשיטא הוא
 דפשט איסורו בכל ישראל ועוד כי שמאי והלל שהיו אחריו יותר משלש מאות שנה שבאו והוסיפו עליו לגזור
 אף בשדה כמו שמפרש בסמוך א"כ משמע דגזירתו פשטה מיהא בעיר.

40

אשר לא יתגאל בפת בג - פרשב"ם דהאי פת לאו פת ממש הוא דלישתמע מהכא דדניאל גזר על הפת אלא
 לפתן הוא והוצאת המלך הוא ריפוש"א בלע"ז וכן ממקרא מוכיח דכתיב (דניאל א) ויהי המלצר נושא את
 פת בגם ונותן להם זרעונים ואין לומר שהיה נוטל פתן והיו אוכלים זרעונים בלא פת במתני'

45

כתב רשב"ם בשם רש"י דלא גרס רבי דר' יהודה הנשיא בר בריה ובית דינו התירוהו וחכמי דורו קבעו דבר
 זה במשנה שסדר רבי זקנו כי הוא היה בנו של ר"ג הנזכר במס' אבות (פ"ב מ"ב) ר"ג בנו של ר' יהודה הנשיא
 אומר יפה ת"ת כו' ואותו רבי יהודה הנשיא הנזכר כאן הוא ר' יהודה נשיאה שהיה בימי האמוראים אלא
 בלשון משנה וברייתא קורא אותו הנשיא ובלשון אמורא קורא אותו נשיאה ור' יהודה הביא ירושלמי רבי
 ובית דינו התירו את השמן בשלשה מקומות רבי יהודה הנשיא ורבותינו התירו בגיטין ובשמן ובסנדל ונראה
 לו שיש שם טעות סופר דקפריך וליקרו ליה ב"ד שריא שכל ב"ד המתיר ג' דברים נקרא ב"ד שריא ודחי א"ר
 יודן בר' ישמעאל בית דינו חלוק עליו בגיטין פירוש ואין זה מתיר ג' דברים ואם היה רבינו הקדוש א"כ
 היה לו למנות עוד אחרת שהתיר כדאמר בפרק קמא דחולין (דף ו:) דהתיר רבי בית שאן דבירושלמי דדמאי

50

55 נמי איתא לכך נראה לו דגרס התם ר' יהודה הנשיא והוא ר' יהודה נשיאה עוד כתוב שם בירושלמי רב יצחק בר שמואל בר מרתא נחת לנציבין אשכח לר' שמלאי הדרומי יתיב ודריש רבי ובית דינו התיירו את השמן שמואל קבל עליו ואכל רב לא אכל א"ל שמואל לרב אכול או אנא כתיב עלך זקן ממרא א"ל עד דאנא תמן אנא ידע מאן ערער עליה שמלאי הדרומי א"ל אפשר מה דאמר בשם גרמיה לא בשם רבי ובית דינו אטרח עליה ואכל.

60 חזושי הרמב"ן עבודה זרה לה, ב
ושמואל אמר זליפתן של כלים אסורין אוסרתן. פי' דס"ל לתנא דידן דנטל"פ אסור,
ואיכא למידק לשמואל קשיא דבש דקתני סיפא מותר ואמרינן בגמ' למאי נחוש לה אי משום גיעולי גוים
נטל"פ הוא,

65 ורבותינו הצרפתים מתרצים כן שהדבש נטל"פ הוא ואפי' מאיסורין עצמן כשהיו בעין קודם שנבלעו ולפיכך
מותר, אבל שמן מאיסורין עצמן לשבח הוא הילכך אפי' מזליפתן דהוי לפגם נאסר, דס"ל כמ"ד בפסחים
(מ"ד ב') גיעולי גוים חידוש הוא דבעלמא נטל"פ מותר והכא אסור כלומר שעשה הכתוב פליטתן של כלים
כאיסור עצמו שבלע ממנו אף על פי שהוא נפגם בכלים כיון שהיה לשבח בעינו, שאלו [פגום בעינו] ודאי מותר
דהיינו חידושו דנבילה שאינה ראויה אינה [קרויה] נבלה, ובהא פליגי תנא דידן סבר נטל"פ בעלמא מותר
וגיעולי גוים חידוש הוא, ולפיכך שמן אסור עשה הכתוב זליפת הכלים כאיסור עצמו בעינו דהוא לשבח ודבש
מותר דהיינו נבלה שאינה ראויה לגר דנטל"פ בעינו מותר, ור"י הנשיא סבר כל נטל"פ מותר דלא אסרה
70 תורה אלא קדורה בת יומא דלאו לפגם הוא כדקאמר ר' יוחנן לקמן בפי' השוכר (ע"ה ב') ובפסחים (שם) והיינו
דר"ע [נ"א, דר"מ] התם, וקיי"ל כר"י הנשיא,

ולרב בין לתנא דידן בין לר"י הנשיא לבת יומא לא חיישינן. ולהאי פירושא שמעינן מינה דשמן לאו פוגם
מעיקרו הוא ואפ"ה שרינן ליה משום דלא חיישינן לבת יומא.

75 ולי נראה דסבר שמואל דתנא דידן כל נטל"פ אסיר ליה, והכי אשכחן תנאי בפ' בתרא דמכילתין, וטעמא
דדבש לשמואל משום דזהירי ביה למעבדיה בכלים חדשים ומיוחדין לכך דאי מתערב ביה נמי גיעולי כלים
מיסרא סרי ומתקלקל, וכי אמרינן בגמרא טעמא דאי משום גיעולי גוים נטל"פ הוא אליבא דגמ' הוא דסוגיין
בה כרב, וה"נ אזלא סוגיא דשמעתין כולה, ולדידן כבשים וטרית דשרי תנא דידן, דלא חייש לנו"ט בשאינן
מבושלים, דהוי טהור מליח וטמא תפל דשרינן בפי' כל הבשר (קיי"ג א').

80 חזושי הרמב"ן עבודה זרה לו, א
הא דאקשינן ושמן דניאל גזר עליו והאמר באלי וכו'.
ק"ל ליקשי נמי פת ויין,

והראב"ד ז"ל מתרץ דה"ה דהא אמר לכל ישראל הורה וכתוב פת ויין אלא חדא מינייהו נקט וחדא תירוצא
סליק להו לכולהו,

85 ולפי דבריו הא דאמר ר' יוחנן לעיל דמפלטור גוי בשדה מותר היינו משום דרבי דכיון דאמר הכי ואסכימו
בהדיה בטל הוא ובית דינו גזירת תלמידי שמאי והלל אבל של דניאל במקומה היא עומדת,
ונ"ל דדניאל הורה ודאי לכל ישראל ומיהו לא קבלו ממנו בדברים שהם חיי נפש כגון פת ויין, והיינו דאמרינן
וכ"ת דניאל גזר ולא קבלו ממנו כלומר כמו שהוא בפת ויין א"כ מאי אסהדותיה דרב שמן, ולדידן בשדה
לדברי המתיר לא נתבטלה בו גזירת י"ח דבר כלל.

90 הא דאמרינן אלא דניאל גזר בעיר ואתו אינהו גזור אפי' בשדה ואקשינן א"ה ר' יהודה וכו'. ה"ג לה א"ה ר'
יהודה הנשיא היכי מצי מבטל תקנתא דתלמידי הלל ושמאי, והכי פירושא אי אמרת בשלמא דדניאל גזר
מדכתוב ויין משתיו ר' יהודה הנשיא לרב טעה בהכי דלא ס"ל דדניאל גזר כלום דלא דריש משתיו, אלא אי
אמרת תלמידי שמאי והלל גזור י"ח דבר ודאי שמיע והיכי שרא, ואיכא נוסחי עתיקי דכתיב בהו ר"י הנשיא

- 95 **היכי מצי מבטל** ולהני נוסחי אפשר דהדר נמי אקושיא דאקשי ליה שמואל לרב ותלמודא הדר ובעי לה מיניה דר"י הנשיא היכי שרא גזירה דדניאל דאסיפו עלה תלמידי שמאי והלל ואיהו שרא דכולהו, **ואפי' לנוסחא דקמן מצינא לפרושי דה"נ קאמר היכי מצי ר"י הנשיא למשרי אפי' תקנתא דתלמידי שמאי והלל וכ"ש של דניאל**, ועוד דשמא בשדה בלבד התיר ולא עקר משל דניאל כלום מש"ה אקשי בתלמידי שמאי והלל, ומפרקין לה כדאיתא.
- 100 והא דאהדר רב לשמואל שמלאי לודאה קאמרת. לא הוה צריך אלא לימא שלא פשטה, אלא משמע דרב לא ס"ל כי שריותיה דר"י הנשיא ומש"ה הוה דחי ליה מיניה, והיינו דקאמר אם הם לא דרשו אן נמי לא נדרוש, **דקסבר דטעה ר"י הנשיא כשהתיר מפני שלא דרש**, והכי משמע בירושלמי דאיתמר התם ר' יצחק בר שמואל בר מרתא נחת לנציבין אשכח שמליין הדרומי יתיב ודרש רבי ובית דינו התירו את השמן, שמואל אכל רב לא קביל עליה מיכול א"ל שמואל אכול דלא כן אנא כתבנא עלך זקן ממרא.
- 105 רש"י עבודה זרה לה, ב ר' ובית דינו התירו את השמן - **לא גרסי' דהא לאו איהו שרייה אלא ר' יהודה נשיאה בר בריה שרייה כדאמר בגמ' מסתמיך ואזיל רבי יהודה נשיאה ור' יהודה נשיאה דגמ' היינו רבי יהודה הנשיא בנו של ר"ג בר' שהיה בימי האמוראים וה"נ אמרינן בגמרא ר' יהודה הנשיא בנו של ר"ג הורה כו' ואילו רבי בנו של רשב"ג היה כדאמרינן בהשוכר את הפועלים**
- 110 חזושי הרמב"ן עבודה זרה לז, א מדקאמרינן מסתמיך ואזיל ר' יהודה נשיאה אכתפיה דר' שמלאי שמעיה וכולה מילתא. **שמעינן מינה דלא גרסינן במתני' רבי ובית דינו התירו השמן אלא ר' יהודה נשיאה בר בריה הוה דהוה בנו של ר"ג כדכתב רש"י ז"ל**, ואף על גב דאשכחן לקמן בברייתא שמן ר' יהודה הנשיא התירו אר' יהודה נשיאה קאמר דבסוף תנאים הוה ונשנה בברייתא כדתניא הכא ורבותינו התירוה לינשא, **ונראה שהיה תוספת שהוסיף בר קפרא או לוי במתניתיה, שר"י הנשיא בימי אמוראים הוה בימי ר' אמי כדאמרינן לעיל**, והאריך ימים עד לאחר פטירת רב יהודה כדאיתא בפי' אלו מגלחין (י"ג א') ורב יהודה לא בימי תנאים הוה כלל אלא בימי אחרונים היה ששנו אותה בברייתא לאחר ר' חייא ור' אושעיא.
- 115 **ואיכא דגריס ליה במתני' דרבי התיר ולא קבלו מיניה ואתא ר"י נשיאה בר בריה ושרייה וקיבלו מיניה**, וגריס לקמן בסמוך הכי א"ר יוחנן ר"י הנשיא בנו של ר' שמעון ברבי הורה ולא הודו לו כל סיעתו ואמרי **לה כל שעתו, ואתא בר בריה וחזר והושיב ב"ד על כך וקבלו ממנו ומפרש לה אשמן**, ואכתי קשיא דהא לעיל אקשי ליה שמואל לרב מדר' שמלאי וא"ל שאני לודאי דמזלזלי ולא אהדר ליה **ממתניתין**,
- 125 ואיכא למימר מתני' לא קשיא ליה לרב דאמר לך ת"ק דתני הפת והשמן לא סבר לה כרבי ומש"ה לא קבלו ממנו חבריו דסברי דניאל גזר עליו ואין כח בידם להתיר גזירת דניאל, והוא היה סבור שזה שנהגו בו איסור משום גיעולי גוים היה, אבל מדר"י נשיאה מקשו ליה שחזר והושיב ב"ד על כך, וכל זה הטורח להעמיד גירסת רוב הספרים שכתוב בהם במשנתנו רבי ובית דינו התירו את השמן, וכן בכל הנוסחאות ובהלכות **רבינו ז"ל**,
- ועדיין ק"ל אם לא קבלו ממנו מאי אסדהותיה דתנא דמתני', ועוד דאי הכי ר"י הנשיא דסמך עליה לאו בי דינא שריא מיקרי,
- 130 וי"ל תנא דידן תנא שריותיה דרבי אף על גב דלא אודו ליה דאי איכא דסבר ליה הכי לימא כוותיה, וכיון דחזא בר בריה טעמיה וידע דלא פשט התירו הוצרך להושיב ב"ד ולהתירו, ולפיכך נקרא בי דינא שריא שהרי יוסף עדות העיד וקראו אותו בשם זה, וזה אפשר, אבל מה שפירשו בדרי' יוחנן ר"י הנשיא בנו של

רשב"ג ברבי, לאו מילתא היא אבל בנו של ר"ג גרסינן בנוסחא ואגט קיימא, וכן מפורש בירושלמי בית דינו חלוק עליו בגיטין, וה"נ משמע בגמ' דילן התם, ובירושלמי פ' זה יש מי אשר את השמן רב יהודה אמר דניאל אסרו וישם דניאל וגו' ומי התירו רבי ובית דינו התירו, ואימר לר' יהודה נשיאה קרי רב יהודה רבי, כדאמרינן לקמן (ל"ח ב') דרבי אשר ומנו לוי.

חזושי הרשב"א עבודה זרה לו, א

שאלת עוד בשמעתא דשמן של גוים דאמר ליה רב לשמואל שמלאי לודאה קאמרת וכו' **אם יכפור רב בשמלאי יכפור במשנתנו דקתני בהדיא ר' יהודה הנשיא התיר את השמן.**

תשובה גם אני אגדיל שמואל גופיה היכי שביק מתנני ומקשי מדשמלאי. לפיכך **נראה דלא גרסינן לה במתניתין כלל**, ותדע לך דהא אמרינן בגמרא בהדיא דרבי יהודה נשיאה רביה דשמלאי הוא שהתיר את השמן והוא רבי יהודה הנשיא שהיה בימי האמוראין. **ומצאתי גם לרמב"ן ז"ל שהקשה כמו שהקשת ותירץ כמו שתרצתי אני. ואם תמצא לומר דרבי התיר תחילה אלא שלא קבלו ממנו עד שבא רבי יהודה הנשיא וקבלו ממנו, קושיטנו איתרצא לה** דאמר לך רב דרבי סבר דלא דניאל גזר אלא הראשונים אסרו משום זליפתן של כלים ואתא הוא והתיר משום נותן טעם לפגם ומשום כך לא הודו לו סיעתו אלא דניאל הוא דגזר ולפיכך אסרו הם ולא קבלו מרבי, ואי מדרבי שמלאי שהעיד משמיה דרבי יהודה נשיאה שהתיר כלומר שראה דברי רבי שלא דניאל גזר, לא כן היה ואין שומעין לו, דלודאי מזלולי. (תשו' ס"י מ"ה).